

УДК 37.022: 351.746

В. Д. ЛОПАТКА,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

І. Ф. ІСАЄВА,
старший викладач кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЛЕКСИконУ У КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено питанням формування професійного лексикону у курсантів-прикордонників у процесі навчання професійно орієнтованої іноземної мови. Обґрунтовано розробку комплексу лексичних вправ та методику формування професійного лексикону.

Ключові слова: *формування, професійний лексикон, комплекс вправ.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Геополітичне розташування України, євроінтеграційні процеси, великий потік людей, що перетинають кордон, специфіка службової діяльності офіцерів-прикордонників передбачають їх постійне спілкування з іноземними громадянами, необхідність обробки інформаційних документів на іноземній мові, обмін інформацією між прикордонними відомствами європейських держав щодо питань боротьби з нелегальною міграцією, переправлення зброї та наркотиків через кордон, підробку документів, міжнародну злочинність.

Це, в свою чергу, обумовлює необхідність вільного володіння ними іноземною мовою для вирішення різних службових завдань.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування у курсантів-прикордонників іншомовного прикордонного лексикону, який є одним із засобів, за допомогою якого майбутній офіцер зможе опрацювати спеціальні тексти, вести бесіди з прикордонної тематики, виступати в ролі перекладача в різних ситуаціях професійного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Останнім часом проведена велика кількість досліджень, які стосуються питань навчання лексики. Вишнякова Н. Г., Кондратьєва В. А., Светлицева Г. К. вивчали питання відбору та організації лексичних одиниць, Бухбіндер В. А., Гнаткевич Ю. В. розробили методичну типологію лексики, Величко А. А., Гнаткевич Ю. В., Тарнапольський О. Б., Рахман С. Є. займалися розробкою вправ для оволодіння лексичним мінімумом. Формування прикордонного лексикону як методична проблема вимагає рішення низки питань. До таких питань слід віднести розподіл процесу формування лексикону на етапи, розподіл комплексу вправ, його типів, видів і груп у часі, тобто за циклами занять і лабораторних робіт, їх повторення. Особливо актуальною є проблема вибору способів і прийомів роботи над словниково-понятійними статтями, розподіл їх у часі, а також кількість повторень кожної з них.

Мета статті – окреслити основні етапи та висвітлити методику формування у курсантів-прикордонників іншомовного професійного лексикону.

Виклад основного матеріалу дослідження. При формуванні психологічного значення всіх слів, пов'язаних тими чи іншими зв'язками з головними ключовими словами, важливо вирішити завдання кількісного розподілу словниково-понятійних статей, різних слів і контекстів на одному занятті, у циклі занять і загалом у комплексі занять, що пропонуються для певного періоду навчання (семестр, навчальний рік і под.).

Формування іншомовного професійного лексикону на основі тезаурусно-цільового підходу можна розділити на два етапи.

Метою першого етапу є знайомство з темою, що пропонується для читання системи текстів, та виділення головних ключових слів, які визначають найбільш важливі поняття даної теми.

Як було вже зазначено, основою тезаурусно-цільового підходу є словник тезаурусного типу, у першій частині якого містяться логіко-семантичні структури тем, які пропонуються курсантам для читання.

Спочатку курсанти знайомляться з темою (у нашому випадку “Охорона державного кордону”) на основі вивчення її логіко-семантичної структури. Вона повинна подаватися курсантам на німецькій мові. При семантизації слів можна використовувати як перекладні, так і неперекладні способи. Вибір їх залежить від доцільності й ефективності у кожному конкретному випадку. Ми вважаємо найбільш продуктивним уміле поєднання всіх способів семантизації.

Після обговорення логіко-семантичної структури теми курсантам пропонується відібрати ті ключові слова, які виражають основні поняття теми і навколо яких можна об'єднати інші слова на основі різних логіко-семантичних поєднань, що існують між предметами та явищами в реальній дійсності. Відібрані головні ключові слова записуються курсантами в зошити, спочатку списком, а потім кожне слово записується на окремому аркуші як заголовок тієї чи іншої словниково-понятійної статті. При записі курсантам рекомендується вимовляти слова, для того щоб забезпечити сприйняття лексики за всіма трьома каналами: слуховим, зоровим, мовно-руховим. Доцільність такого сприйняття і відтворення лексичних одиниць доведена як у психологічних [3, 6], так і в методичних [2, 8] дослідженнях.

На цьому етапі використовуються умовно-мовленнєві лексичні вправи в читанні у поєднанні з говорінням, письмом та аудіюванням.

На даному етапі курсантам роз'яснюється і шляхом виконання низки лексичних вправ в читанні доводиться, що знання головних ключових слів теми дозволяє швидко орієнтуватися в тексті, визначати тему тексту, відшукати необхідну інформацію, визначити, наскільки повно розкритий зміст теми (тобто здійснювати референтне читання).

На першому етапі в процесі роботи з логіко-семантичною структурою теми: при виділенні головних ключових слів і виконанні деяких видів і типів лексичних вправ в читанні – використовується, насамперед, макроконтекст – вся система текстів з теми або комплекс текстів з проблеми – з метою референтного читання.

Метою другого етапу є систематизація лексики навколо головних ключових слів на основі логіко-семантичних зв'язків і формування таким чином словниково-понятійних статей.

Курсантам роз'яснюється, що для здійснення інформативного читання, яке найбільш часто зустрічається в службовій діяльності офіцера-прикордонника, необхідне знання лексики у великому обсязі. Відповідно, важливо виділити ті слова, за допомогою яких можна проникнути в глибину

змісту текстів. А для цього необхідно сформувати словниково-понятійні статті. Разом із курсантами з'ясовується, якими поєднаннями, що існують між предметами та явищами в реальній дійсності, можуть бути пов'язані слова тексту з головними ключовими словами. Чим більшу кількість зв'язків виявлено, тим більшу кількість відношень матимуть слова. А це забезпечить, в свою чергу, більш повне розкриття змісту головного ключового слова, що означає те чи інше поняття, і, відповідно, більш успішне засвоєння лексики, про що свідчать закономірності нашої пам'яті.

На другому, основному етапі формування словниково-понятійних статей стає важливим вирішення поставлених вище проблем. Особливо актуальним є питання презентації словниково-понятійних статей і подальшої роботи над ними.

Словниково-понятійні статті можуть подаватися або у готовому вигляді, або формуватися самими курсантами у процесі читання текстів за фахом і виконання відповідних лексичних вправ у читанні першого та другого типу.

Перший варіант – подання готових словниково-понятійних статей і виконання лексичних вправ у читанні текстів.

У цьому випадку робота над ними повинна виконуватися до читання текстів. Курсантам пропонується розглянути й обговорити у формі питань та відповідей готову словниково-понятійну статтю.

Так, наприклад, при поданні словниково-понятійної статті „Bekämpfung“ можна запропонувати роботу в послідовному розкритті її обсягу та змісту в декілька етапів:

Bekämpfung (im Bundesgrenzschutz) ist die Führung des Kampfes gegen widerrechtliche Handlungen im Grenzpolizeilichen Aufgabenbereich.

1. Розкриття змісту поняття “боротьба” (на кордоні). Для цього розглядається визначення, яке дається в словниково-понятійній статті.

Питання: Was versteht man unter dem Begriff „Bekämpfung“?

Відповідь: Unter dem Begriff „Bekämpfung“ versteht man die Führung des Kampfes gegen widerrechtliche Handlungen im Grenzpolizeilichen Aufgabenbereich.

2. Визначення обсягу поняття “боротьба” (на кордоні). Для цього необхідно виділити видові поняття та елементи, що входять до обсягу поняття.

Питання: Welche Arten der Bekämpfung werden an der Grenze geführt?

Відповідь: Die Hauptart der Bekämpfung ist die Kriminalitätsbekämpfung.

Питання: Welche Verfahren der Kriminalitätsbekämpfung werden an der Grenze verwendet?

Відповідь: Bei Kriminalitätsbekämpfung werden Aufgriffe, Kontrollen, Beschlagnahmen und andere Maßnahmen durchgeführt.

3. Виділення логіко-семантичних відношень:

Питання: Wer führt die Kriminalitätsbekämpfung an der Grenze?

Відповідь: Verbände und Einheiten des Bundesgrenzschutzes, sowie einzelne Polizeivollzugsbeamten, Grenzzoffiziere usw.

Питання: Worin besteht ihr Dienst?

Відповідь: Sie kontrollieren den grenzüberschreitenden Verkehr, führen Aufgriff – und Fahndungsmaßnahmen durch, beschlagnahmen Rauschgifte, Waffe, falsche Papiere und halten die kriminellen Personen fest usw.

Питання: Worauf wird die Bekämpfung an der Grenze gerichtet?

Відповідь: An der Grenze wird die Bekämpfung der illegalen Einreise, Schleuserkriminalität, des Urkundendelikttes, der Kfz-Verschiebung geführt.

Питання: Wozu führt man diese Bekämpfung an der Grenze?

Відповідь: Diese Kriminalitätsbekämpfung wird geführt, um die Einfahrt der kriminellen Personen, sowie illegale Einreise ins Land und Ordnungswidrigkeiten im Land zu vermeiden.

Усі відповіді даються курсантам на основі лексики, яка міститься в словниково-понятійних статтях. Така робота дає можливість заучити слова не ізольовано, а у тісному зв'язку одне з одним, що є важливою умовою розвитку імовірного прогнозування як на вербальному (словесному), так і на смисловому рівнях.

Після обговорення словниково-понятійної статті виконуються умовно-мовленнєві лексичні вправи в читанні на закріплення лексики. Формулювання завдань можуть бути такими:

прочитайте текст і знайдіть у ньому дієслова, якими можуть бути пов'язані такі поняття: Kriminalitätsbekämpfung – Sicherheit der Menschen, Bekämpfung – Mittel usw;

прочитайте текст і знайдіть у ньому всі дієслова, що означають дії, які виходять від вказаних об'єктів або які здійснюються за їх допомогою: Schleuser, Schlepper, Asylbewerber usw. Складіть з цими словосполученнями речення, які передають інформацію про важливість боротьби з протиправними діями на кордоні;

прочитайте текст і до дієслів aufgreifen, führen знайдіть слова, які вказують, від кого виходять дані дії і на що вони спрямовані. Складіть з цими словосполученнями речення;

прочитайте текст і знайдіть у ньому слова, які характеризують поняття “Kriminalitätsbekämpfung”.

Але, як показує практика, такий спосіб роботи має низку суттєвих недоліків. Оскільки у тексті знаходять відображення декілька підтем логіко-семантичної структури теми і, відповідно, декілька словниково-понятійних статей, то буває дуже складно ввести декілька словниково-понятійних статей у готовому вигляді. Це потребує багато часу та викликає надмірне навантаження на пам'ять. Коли словниково-понятійна стаття пропонується курсантам у готовому вигляді, у них не виникає необхідності у самостійному пошуку і записі слів, які розкривають ті чи інші головні ключові слова. У цьому випадку читання текстів стає меншою мірою засобом отримання нової інформації, а більше – засобом закріплення лексики словниково-понятійних статей.

Другий варіант передбачає поступове формування словниково-понятійних статей шляхом вилучення з текстів для читання слів, які характеризують те чи інше головне ключове слово. Курсантам роз'яснюється модель словниково-понятійної статті, в якій кожному виду відношень відведене певне місце. При читанні кожного нового тексту пропонується виконання лексичних умовно-мовленневих вправ у читанні у взаємозв'язку з говорінням, письмом, аудіюванням, а також мовленневих вправ у читанні у взаємозв'язку з говорінням та письмом.

Робота з формування іншомовного лексикону розпочинається з виконання вправ у сприйнятті та розпізнаванні в тексті головних ключових слів, тобто вправ, спрямованих на формування парадигматичних відношень – I тип вправ. Ці вправи є логічним продовженням першого етапу роботи – знайомство з логіко-семантичною системою теми та введення головних ключових слів. Доцільно такі вправи виконувати при першому читанні будь-якого нового тексту. Це пов'язане з тим, що курсантам, які недосконало володіють навичками читання, важко самим визначити ключові слова. Крім того, такі вправи сприяють активізації розумової діяльності курсантів, адже під час їх виконання курсанти роблять при прийнятті смислових рішень індуктивні та дедуктивні умовиводи.

Потім пропонується виконання другого типу вправ, спрямованих на формування синтагматичних відношень в словниково-понятійних статтях. Формування словниково-понятійних статей починається з виконання вправ за заданими відношеннями, оскільки курсанти ще не засвоїли принцип графічної моделі словниково-понятійної статті, у них не сформовані зв'язки слів як на рівні парадигматики, так і синтагматики. Тому

курсантові необхідна опора для здійснення операції активного пошуку лексичних одиниць, які розкривають зміст головного ключового слова – заголовка словниково-понятійної статті, у мовленнєвій дії читання.

У кожному завданні курсантам пропонується не тільки знайти необхідне слово, але і записати його у свої зошити у відповідні моделі словниково-понятійних статей.

Для семантизації слів використовуються різні способи: перекладні, неперекладні та із залученням екстралінгвістичного і змішаного контекстів. Усе залежить від складності того чи іншого слова [2].

У міру заповнення словниково-понятійних статей лексичними одиницями можна перейти до вправ, які не містять вказівок на ті чи інші види відношень.

На кожному занятті повинні бути від 4 до 6 вправ з включенням в них контекстів усіх видів, за винятком контекстів аудіювання, оскільки ці види вправ не передбачають використання аудіювання та говоріння.

Дуже важливо у процесі навчання передбачити постійне повторення через невеликі інтервали одних і тих же груп вправ, об'єктами яких є різні логіко-семантичні відношення слів: парадигматичні та синтагматичні.

Важливими також є питання організації роботи з формування словниково-понятійних статей, а, відповідно, й психологічного значення слів у рамках одного заняття, коли пропонується кожен раз конкретний комплекс різних типів, видів та груп вправ, а також і групи текстів.

Щоб організувати роботу над лексичним матеріалом того чи іншого тексту на одному занятті, викладачеві потрібно спочатку з'ясувати, які поняття розкриваються у тексті, які лексичні одиниці пов'язані з ними. Наприклад, у тексті "Grenzpolizeilicher Aufgabenbereich" знайшли відображення головні ключові слова Bundesgrenzschutz, Bekämpfung, Schutz, illegale Einreise, Schleuserkriminalität, Ausländer.

Для роботи з формування цих словниково-понятійних статей у рамках одного заняття складається і пропонується певна кількість лексичних вправ у читанні як єдиний комплекс. На занятті курсанти самі вибирають те чи інше завдання і виконують його самостійно протягом відведеного викладачем часу. У цьому випадку ми виходимо з необхідності залучення до процесу навчання всіх курсантів. Після виконання завдань розпочинається їх колективне обговорення. У ході обговорення курсанти записують все, що було зроблено їх колегами по групі. Отже, за мінімальний відрізок часу колективно досягається мета всіх вправ – знайти в тексті слова, які

характеризують виділені головні ключові слова, та вилучити на їх основі певну інформацію, щоб обмінятися нею між собою.

Вправи всіх типів і видів повинні бути присутні при роботі над кожним новим текстом, для того щоб забезпечити систематичність роботи над лексиконом, що є важливою умовою розуміння та засвоєння інформації, яка міститься в текстах. У міру читання текстів і зменшення в них кількості незнайомих слів можна буде відмовитися від виконання вправ І типу, направлених на пошук головних ключових слів, але тільки у тому випадку, коли викладач впевнений, що ці слова міцно закріплені у свідомості курсантів і можуть виступати умовою більш складних мовленнєвих дій, пов'язаних з отриманням інформації.

Висновок. Отже, для формування іншомовного прикордонного лексикону курсантам пропонується комплекс вправ, під яким розуміється сукупність взаємопов'язаних мовленнєвих дій читання в рамках окремого заняття та єдиного циклу навчальних занять з конкретної теми.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що виділення двох етапів формування іншомовного професійного лексикону у курсантів-прикордонників пов'язано з необхідністю введення, виділення і, відповідно, формування загального лексико-семантичного комплексу.

На першому етапі слід використовувати умовно-мовленнєві лексичні вправи в референтному читанні у поєднанні з говорінням, письмом та аудіюванням на основі макроконтексту як системи текстів, так і комплексу текстів з певної проблеми.

На другому етапі основним завданням стає формування словниково-понятійної статті як центральної частини лексикону.

Подальшим напрямком досліджень може бути вивчення питання формування у курсантів-прикордонників пізнавальних і професійних мотивів та інтересів, виховання у них системного мислення, цілісного уявлення про майбутню службову діяльність, і, відповідно, формування професійного лексикону як засобу організації соціальної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Бухбиндер В. А. Работа над лексикой / В. А. Бухбиндер // Основы методики преподавания иностранных языков. – К. : Вища школа, 1986. – С. 159–179.
2. Жилко Н. Н. Исследование методических приемов введения лексики для обучения чтению (на материалах английского языка) : автореф. дис. на соискание

ученої ступені канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Н. Жилко; МГПІЯ ім. М. Тореца. – М., 1979. – 20 с.

3. Жинкин Н. И. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических исследованиях : учебное пособие / Н. И. Жинкин. – Калинин : Изд-во Калининского ун-та, 1978. – 88 с.

4. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу / В. В. Левицький і ін. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.

5. Лопатка В. Д. Федеральна прикордонна охорона Німеччини : навчальний посібник / В. Д. Лопатка, М. Г. Палагнюк. – Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. – 92 с.

6. Ляудис В. Я. Память в процессе развития / В. Я. Ляудис. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 255 с.

7. Мацкуляк Ю. Й. Структура, семантика та функціонування складних іменників у сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук / Ю. Й. Мацкуляк. – Чернівці, 2008. – 20 с.

8. Чистякова Г. Д. Смысловая структура текста как определяющий фактор его понимания / Г. Д. Чистякова // Семантика, логика и интуиция в мыслительной деятельности человека. – М., 1979. – Вып. II. – С. 101–126.

Рецензент – кандидат філологічних наук, доцент Манзій А. М.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013.

Лопатка В. Д., Исаева И. Ф. Особенности формирования иноязычного профессионального лексикона у курсантов-пограничников (на примере немецкого языка)

Статья посвящена вопросам формирования профессионального лексикона у курсантов-пограничников в процессе обучения профессионально ориентированному иностранному языку. Обоснована разработка комплекса лексических упражнений и методика формирования профессионального лексикона.

Ключевые слова: *формирование, профессиональный лексикон, комплекс упражнений.*

Lopatka V. D., Isaeva I. F. Peculiarities of foreign professional vocabulary formation of cadets-borderguards (by the example of the German language)

The article is dedicated to the issues of foreign professional vocabulary formation of cadets-borderguards in the professionally oriented foreign language teaching process. The system of lexical exercises elaboration as well as professional vocabulary formation methods have been substantiated.

Keywords: *formation, professional vocabulary, system of exercises.*